

**Mahalliy budjet daromadlarini oshirishda jismoniy shaxslarning
mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish
yo'llari**

Fiskal instituti magistranti

Raxmonqulov Umidjon Rustam o'g'li

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mahalliy budjet daromadlarini oshirishda jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish usullar va uslubiy yondashuvlarni iqtisodiy prognozlashning keng ko'lamli usullarini qo'llash yuzasidan takliflar berilgan.*

Kalit so'zlar: *soliq, byudjet siyosati, byudjet, soliq ma'murchiligi, mahalliy byudjet, soliq salohiyati, normativ tahlil, pozitiv tahlil, soliq yuki, reprezentativ soliq stavkasi, o'rtacha stavka soliq hisoboti, soliq tushumlari, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.*

Kirish. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda soliq siyosatini takomillashtirish orqali "yashirin iqtisodiyot"ning ulushini kamaytirish, "fuqarolarimiz soliqdan qochish emas, uni vaqtida to'lashdan manfaatdor bo'lishi"¹ uchun daromadlarning elektron hisobini yuritish tizimini takomillashtirish bo'yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shunday bo'lishiga qaramasdan bugungi kunda O'zbekistonda jismoniy shaxslarning mulklari bilan bog'liq daromadlari to'liq va o'z vaqtida soliqqa tortilmasdan qolishi, jumladan jismoniy shaxslarga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan turar joylarni sotish natijasida shakllangan mulkiy daromadlarni soliqqa tortish mexanizmida muammolarning mavjudligi, shu bilan birga jismoniy shaxslarning mulklarini ijaraga berish natijasida shakllangan daromadlarini soliqqa tortish tartibi murakkabligi, xo'jalik yurituvchi subyektlar mulkdori ixtiyorida qoladigan foyda summasini soliqqa tortish borasida qo'llaniladigan imtiyoz adolatlilik tamoyiliga mos kelmasligi, jismoniy

---

¹ Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2019. 17-bet.

shaxslarning qimmatli qog'ozlarni realizatsiya qilishdan olgan daromadlari, xususan, qimmatli qog'ozlarga doir REPO operatsiyalari bo'yicha daromadlar jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlari tarkibiga kiritilmasdan qolganligi kabi holatlar O'zbekistonda jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortishni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Dunyo amaliyotida jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish bo'yicha har bir mamlakat yoki integratsion bloklar o'z qonunlari va kelishuvlari doirasida jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish siyosatini olib borishadi. Xalqaro tajribada mulkiy daromadlarni soliqqa tortish amaliyoti asosan 3 turga ajratilgan holda qo'llanilib, bular jumlasiga dividendlar, foizlar hamda royalti kiradi. Mulkiy daromadlarning soliq stavkasi dunyo mamlakatlarida 0-30 % atrofida qo'llanilib, ko'plab mamlakatlarda rezident jismoniy shaxslarga imtiyozlar nazarda tutilgan. Xususan, Buyuk Britaniyada 20 foiz, AQSHda norezidentlar uchun 30 foiz, Xitoyda norezidentlar uchun 10 foiz, Ispaniyada 19 foiz, Yaponiyada 20 foizni tashkil etgan². Hozirgi globallashtirish sharoitida rivojlangan davlatlarda jismoniy shaxslarning soliq solinadigan mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmini soddalashtirish, soliq stavkasini pasaytirish orqali aholining real daromadini oshirish masalasiga alohida e'tibor berilmoqda. Jahon iqtisodiyoti yangi bosqichga ko'tarilib, raqamli iqtisodiyot ko'lami kengayib borayotgan hozirgi vaqtda qulay soliq muhitini yaratish, soliq yukini optimallashtirish, soliqqa tortishni soddalashtirish va soliq ma'muriyatchiligi shaffofligini oshirish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, samarali soliq-byudjet siyosatini tashkil etish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlash va jismoniy shaxslarning soliq solinadigan mulkiy daromadlarini elektron hisobini to'liq yuritish hamda soliq solishning deklaratsiya usulidan keng foydalanish kabi yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlarga e'tibor qaratilmoqda.

Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmlari mamlakat va uning soliq qonunchiligiga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, ko'plab mamlakatlarda qo'llaniladigan ba'zi umumiy mexanizmlar:

---

² Withholding tax (WHT) rates. <https://taxsummaries.pwc.com/quick-charts/withholding-tax-wht-rates>
www.tadqiqotlar.uz

Ko'pgina mamlakatlar ko'chmas mulkka ega bo'lgan jismoniy shaxslardan mulk solig'ini undiradilar. Ushbu soliq odatda mulkning baholangan qiymatiga asoslanadi va har yili yoki yarim yilda bir marta hisoblanishi mumkin. Mulk solig'i stavkalari mulk turi (turar-joy, tijorat, qishloq xo'jaligi), uning joylashgan joyi va qiymati kabi omillarga qarab farq qilishi mumkin. Mulknii ijaraga berishdan olingan daromad ko'pincha soliqqa tortiladi. Ijara daromadi bo'lgan jismoniy shaxslar ushbu daromadni soliq organlariga hisobot berishlari va amaldagi soliq stavkalari bo'yicha soliq to'lashlari shart. Ba'zi mamlakatlar ijaraga olingan mulk bilan bog'liq xarajatlarni, masalan, texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari, mulknii boshqarish to'lovlari va ipoteka foizlari uchun chegirmalarga ruxsat beradi. Mulknii sotishdan olingan foyda, odatda, kapital daromad solig'iga tortiladi. Soliq stavkalari va kapital daromadlarini soliqqa tortish qoidalari egalik muddati, sotilayotgan mulk turi va tegishli imtiyozlar yoki chegirmalar kabi omillar. Soliq organlari soliq maqsadlarida ko'chmas mulk qiymatini baholaydi. Uy-joy mulkdorlari va ijaradan daromad oluvchi jismoniy shaxslar o'z daromadlari va mulkka egaliklari to'g'risida soliq organlariga hisobot berishlari va soliqlarni o'z vaqtida to'lashlari uchun javobgardirlar. Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya qilmaslik soliq organlari tomonidan jarima yoki majburiy choralar. Ba'zi mamlakatlar mulkning ayrim turlari yoki mulk egalari uchun imtiyozlar yoki chegirmalar taklif qiladi. Masalan, energiya tejamkor modernizatsiya, tarixiy muhofaza loyihalari yoki arzon uy-joy tashabbuslariga sarmoya kiritgan uy-joy mulkdorlari uchun soliq imtiyozlari. Soliq organlari turli xil choralar, jumladan, tekshirishlar, rioya qilmaslik uchun jarimalar va soliq to'lashdan bo'yin tovlash yoki firibgarlikka qarshi majburiy choralar ko'rish orqali mulkdan olinadigan daromad solig'ini qo'llaydi. Ushbu mexanizmlar ko'pgina mamlakatlarda jismoniy shaxslarning mol-mulkidan olinadigan daromad solig'i qanday amalga oshirilishini ko'rsatadi.

Albatta, jismoniy shaxslarning mulkiga soliq solish mexanizmlari bilan bog'liq ba'zi umumiy muammolar mavjud. Xususan, soliq qonunlari va mulkdan olinadigan daromad solig'i bilan bog'liq qoidalar murakkab bo'lishi mumkin, bu

jismoniy shaxslar uchun soliq majburiyatlarini to'liq tushunishni qiyinlashtiradi. Soliq maqsadlarida ko'chmas mulk qiymatini baholash sub'ektiv bo'lishi mumkin va kelishmovchiliklarga moyil bo'ladi. Mulknı noto'g'ri baholash mulk egalari uchun nohaq soliq yukiga yoki soliq tushumlarini undirishda nomuvofiqliklarga olib keladi. Mulq solig'i aholining ma'lum qatlamlariga, xususan, daromadi past yoki asosiy aktivlarga nomutanosib ravishda ta'sir qiladi. Bu jismoniy va iqtisodiy tengsizlikni keltirib chiqaradigan jismoniy shaxslarning soliq yukidagi tengsizlikka olib keladi. Murakkab soliq tizimlari va baholash usullari soliq to'lashdan bo'yin tovlash va firibgarlik uchun imkoniyatlar yaratadi. Jismoniy shaxslar soliq majburiyatlarini kamaytirish uchun ijara daromadlari to'g'risida kam hisobot berishlari yoki mulknı kam baholab berishlari mumkin, bu esa hukumatlarning daromadlarini yo'qotishiga olib keladi. Mol-mulkdan olinadigan daromad solig'iga rioya qilish mulk egalaridan batafsil hisoblarnı yuritish, soliq deklaratsiyasini topshirish va hisobot berish muddatlarini bajarishni talab qiladi. Mulq solig'i bilan bog'liq ma'muriy yuk, ayniqsa, bir nechta mulkka ega yoki murakkab moliyaviy tuzilmalarga ega bo'lgan shaxslar uchun ko'p vaqt va qimmatga tushadi. Ko'chmas mulq solig'i yoki ko'chmas mulkka investitsiya qilish va egalik qilishni to'xtatuvchi soliq siyosati uy-joy sotib olish imkoniyatiga ta'sir qiladi. Haddan tashqari soliq yuklari jismoniy shaxslarnı uy-joy sotib olish yoki ko'chmas mulkka sarmoya kiritishdan to'xtatib, uy-joy bozoriga va ijaraning arzonligiga ta'sir qiladi. Mulq solig'ini hisoblash va baholash jarayonlarida shaffoflikning yo'qligi soliq to'lovchining soliq tizimining adolatliligi va yaxlitligiga ishonchini susaytirishi mumkin. Shaffoflik bilan bog'liq muammolar nomuvofiq baholash usullari, mulknı baholash ma'lumotlariga kirishning cheklanganligi yoki soliqni hisoblashning noaniq tartib-qoidalaridan kelib chiqaradi. Bu muammolarnı hal qilish siyosatchilardan soliq tizimini soddalashtirish, baholash usullarini takomillashtirish, soliq to'lovchilar ma'lumotini oshirish va tushuntirish ishlarini kuchaytirish, mulkdan olingan daromadlarga soliq solishda adolat, shaffoflik va qonunchilikka rioya etilishini

ta'minlash maqsadida soliqni qo'llash mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilgan islohotlarni ko'rib chiqishni talab qiladi.

Bundan tashqari, jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmlari bir qator muhim funksiyalarni bajaradi. Mulk daromadiga soliq solish mexanizmlarining asosiy vazifalaridan biri bu hukumatlar uchun daromad olishdir. Ko'chmas mulk solig'i va mulkka egalik qilishdan olinadigan daromadlar davlat xizmatlarini, infratuzilma loyihalarini va boshqa davlat xarajatlarini moliyalashtirishga yordam beradi. Mulk daromadiga soliq solish mexanizmlari mulk egaligiga ularning aktivlari qiymatidan kelib chiqqan holda soliq solish orqali boylikni qayta taqsimlashga yordam beradi. Progressiv soliq tuzilmalari yuqori baholi mulklarni nishonga olishi yoki ko'proq mulkiy boylikka ega bo'lgan shaxslarga nisbatan yuqori soliq stavkalarini belgilashi mumkin, bu esa iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi. Mulk daromadlarini soliqqa tortish mexanizmlari mulk bozoriga ta'sir qilishi va mulk qiymatini barqarorlashtirishga yordam berishi mumkin. Masalan, mol-mulk solig'i ko'chmas mulk egaligini ushlab turish xarajatlarini yuklash orqali ko'chmas mulkka spekulyativ investitsiyalarni to'xtatib qo'yishi mumkin, bu esa bozordagi o'zgaruvchanlikni yumshatadi va barqaror o'sishni rag'batlantiradi. Mulk daromadiga soliq solish mexanizmlari muayyan xatti-harakatlar yoki faoliyatni rag'batlantirish orqali resurslarni taqsimlashga ta'sir qilishi mumkin. Misol uchun, soliq imtiyozlari yoki imtiyozlar mulkka egalik huquqini kengroq siyosat maqsadlariga moslashtirib, arzon uy-joy, shaharni qayta qurish yoki energiya tejamkorligini oshirishga investitsiyalarni rag'batlantiradi. Mulk daromadlariga soliq solish mexanizmlari hukumatlar uchun iqtisodiy sharoitlarni boshqarish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun fiskal siyosatning muhim vositasidir. Mol-mulk solig'i stavkalariga tuzatishlar yoki imtiyozlar investitsiyalarni rag'batlantirish, uy-joy mulkdorligini rag'batlantirish yoki muayyan iqtisodiy muammolarni hal qiladi. Mulk daromadiga soliq solish mexanizmlari mahalliy hukumatlar uchun muhim daromad manbai bo'lib, ta'lim, jamoat xavfsizligi, transport va infratuzilmani rivojlantirish kabi muhim xizmatlarni moliyalashtiradi. Mahalliy mulk solig'i

ushbu xizmatlarni taqdim etish bilan bog'liq xarajatlar yurisdiksiya doirasidagi mulk egalari tomonidan qoplanishini ta'minlashga yordam beradi. Mulk daromadiga soliq solish mexanizmlari soliqni hisoblash uchun ko'chmas mulk aktivlarini baholashni talab qiladi. Ushbu jarayon mulk egalari, investorlar va siyosatchilar uchun qimmatli ma'lumotlarni taqdim etib, mulklarning bozor qiymatini aniqlashga yordam beradi. Mulkdan olinadigan daromad solig'i mexanizmlari soliqlarni hisoblash va undirish jarayonlarida shaffoflikni talab qilish orqali davlat hisobdorligini ta'minlaydi. Soliq to'lovchilar mulk solig'i qanday hisoblanishi, undirilishi va hukumatlar tomonidan qo'llanilishini bilish huquqiga ega, bu esa soliq tizimiga ishonch va javobgarlikni kuchaytiradi. Umuman olganda, jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmlari davlat moliyasi, iqtisodiy siyosati va ijtimoiy tenglik, mulk egalarning xatti-harakatlarini shakllantirish, mulk bozoriga ta'sir ko'rsatish, davlat operatsiyalari va xizmatlarini qo'llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Xulosa va taklif:

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'laganidan keyin xususiy korxonalar mulkdori, oilaviy korxonalar ishtirokchisi hamda fermer xo'jaligi boshlig'i ixtiyorida qoladigan foyda summasi bo'yicha taqdim etilgan imtiyozlarni bekor qilish. Jismoniy shaxslarning turar joylarni sotishdan olingan daromadidan jismoniy shaxslar tomonidan daromad solig'i byudjetga to'liq undirish maqsadida jismoniy shaxsga tegishli turar-joy binolari 36 oydan kam muddatga sotilganda shaxsiy daromadlariga soliq imtiyozlari qo'llanilmasligini ta'minlash. Ushbu o'zgartirishning kiritilishi jismoniy shaxslar tomonidan turar joylarni sotishda soliqlarning o'z vaqtida to'lanishiga hamda jismoniy shaxslarning ortiqcha penya va jarimalarni to'lashining oldini olishga xizmat qiladi.

Reference /Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Фафур Фулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.